

VZDĚLÁVÁNÍ VE STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH S VYSOKOU MÍROU NEÚSPĚŠNOSTI ŽÁKŮ VE SPOLEČNÉ ČÁSTI MATURITNÍ ZKOUŠKY

Tematická zpráva České školní inspekce | srpen 2017

Shrnutí hlavních zjištění

Ze statistik jednoznačně vyplývá, že některé obory vzdělání s maturitní zkouškou ve vybraných středních školách dlouhodobě vykazují vysokou míru neúspěšnosti žáků, a to zejména ve společné části maturitní zkoušky. Hlavním cílem tematické inspekční činnosti České školní inspekce proto bylo zjistit možné příčiny tohoto stavu a posoudit, zda a jak jednotlivé školy přijímaly a uplatňovaly příslušná opatření směřující ke snížení školní neúspěšnosti žáků a k celkovému zlepšení stavu vzdělávání.

Tematická inspekce byla provedena formou prezenční inspekční činnosti v období **od listopadu 2016 do dubna 2017**. Česká školní inspekce při ní navštívila **34 vybraných středních škol**, které dlouhodobě (mezi školními roky 2012/2013–2015/2016) vykazovaly vysokou míru neúspěšnosti žáků ve společné části maturitní zkoušky.

V těchto školách dosahovala **hrubá míra neúspěšnosti** (žáci, kteří byli u maturitní zkoušky neúspěšní, nebo k ní nebyli připuštěni z důvodu neprospěchu v závěrečném ročníku studia) nejvyšších hodnot ze všech středních škol v České republice, a to **zpravidla více než 50 %**.

Vzdělání zakončené maturitní zkouškou lze získat třemi způsoby:

- obor vzdělání poskytující střední vzdělání v délce čtyř let,
- obor vzdělání poskytující střední vzdělání v délce čtyř let, jehož součástí je i odborný výcvik,
- obor vzdělání nástavbového studia poskytující střední vzdělání v délce dva až tři roky.

Nejčastější cestou je první způsob. Ovšem většina navštívených SŠ nabízí více z uvedených variant, přičemž nejvíce žáků těchto 34 škol bylo zapísáno v nástavbovém studiu. Tento typ vzdělávání výhradně poskytovalo něco přes čtvrtinu daných středních škol.

Česká školní inspekce ve středních školách sledovala a hodnotila kvalitu vzdělávání v celkem 41 oborech vzdělání, z nichž bylo 21 oborů vzdělání čtyřletého maturitního studia, 8 oborů vzdělání čtyřletého maturitního studia, jehož součástí je také odborný výcvik, a 12 oborů vzdělání nástavbového studia. Výrazně nejvyšší počet žáků (27 %) se vzdělával v nástavbovém oboru Podnikání.

Studium nedokončí dvě třetiny žáků

V navštívených školách **dokončilo studium pouze necelých 30 % žáků v maturitních oborech, do nichž byli přijati**. Důvodem však nebyla jen skutečnost, že se těmto žákům

nepodařilo absolvovat maturitní zkoušku, ale také **odchody** mnohých z nich **ze vzdělávání už v průběhu studia** (např. z důvodu vysoké absence nebo odchodu do zaměstnání v případě žáků nástavbového studia).

Zásadně negativním zjištěním je také skutečnost, že **ve dvou třetinách sledovaných škol se během školních let 2012/2013 až 2015/2016 vzdělávali žáci, kteří po úspěšném absolvování všech ročníků u maturitní zkoušky třikrát neuspěli** (nejčastěji ve společné části) **a následně byli** (v souladu s právními předpisy) **opět přijati do maturitního ročníku**, na jehož konci podnikli další, většinou neúspěšné pokusy o vykonání maturitní zkoušky. V průměru připadli **na jednu hodnocenou školu téměř čtyři takoví žáci**.

V uvedených školních letech se **hrubá míra neúspěšnosti žáků ve společné části maturitní zkoušky postupně zvyšovala**. Ve školním roce 2015/2016 se týkala **65 % žáků**. **Nejhorší situace je v nástavbo-**

vých oborech, kde bylo takových žáků dokonce 73 %.

V příslušných inspekčních zprávách **Česká školní inspekce doporučila 25 z 34 hodnocených škol (74 %) zvážit omezení nabídky oborů poskytujících střední vzdělání s maturitní zkouškou** (tzn. nepřijímat další žáky ke vzdělávání) **nebo podat žádost o výmaz těchto oborů vzdělání z rejstříku škol a školských zařízení**. Mezi obory vzdělání, které by měly být ukončeny, patří zejména **nástavbový obor Podnikání**, ve kterém bylo **zjištěno nejvíce nedostatků**. Nepřijímat žáky do daného oboru nebo podat žádost o výmaz bylo doporučeno 16 školám, tedy téměř polovině navštívených SŠ. Několika školám bylo doporučeno omezení nabídky ostatních oborů, např. Gastronomie nebo Provozní technika.

Přijímací řízení neplní svoji funkci

Na nízký podíl žáků, kteří studium dokončí, má významný vliv **absence účinného systému přijímacího řízení, kdy jsou přijímáni i uchazeči bez potřebných studijních předpokladů**, které školy v rámci školní části přijímací zkoušky nikterak neověřují, pokud nějakou školní přijímací zkoušku vůbec konají.

Ke studiu tak bývají přijímáni všichni nebo téměř všichni zájemci, což Česká školní inspekce považuje za velmi negativní skutečnost, zejména proto, že nedostatečnou připravenost přijímaných žáků ani jejich nízký

studijní potenciál nedokáže tyto školy v rámci dalšího vzdělávání přijatých žáků nijak kompenzovat. Konkrétně to znamená, že sledované školy přijaly do oborů ukončovaných maturitní zkouškou ve školním roce 2015/2016 96 % z přihlášených uchazečů. Z toho dvě třetiny sledovaných škol přijímaly dokonce všechny přihlášené zájemce.

Pouze v necelé čtvrtině sledovaných škol byli žáci maturující ve školním roce 2015/2016 přijati alespoň do některých oborů vzdělání na základě přijímací zkoušky a z toho jen v 11 % škol byla přijímací zkouška realizována ve všech oborech vzdělání. Častěji jsou přijímací zkoušky organizovány ve čtyřletých oborech vzdělání poskytujících střední vzdělání s maturitní zkouškou než v oborech nástavbových.

Tam, kde byly školní přijímací zkoušky realizovány, byť bez stanovení minimální hranice úspěšnosti, školy nejčastěji ověřovaly znalosti z českého jazyka a matematiky, mnohem méně pak z cizího jazyka a jen ojediněle byl využit motivační pohovor.

Toho, že by optimální způsob výběru zájemců o studium bezpochyby významně snížil riziko jejich pozdějších studijních neúspěchů, jsou si paradoxně velmi dobře vědomy i dané školy, protože samy za důvod neprospěchu svých žáků označují zejména jejich nedostatečný studijní potenciál. Pro změnu tohoto stavu však tyto školy žádná opatření nepřijímají.

Absence souvisejí s nízkou motivací

Mezi další zásadní faktory značného podílu neúspěšných žáků patří **vysoká míra jejich absence** (omluvené i neomluvené vyučovací hodiny) **ve výuce**. Ve školním roce 2015/2016 tvořily **zameškané hodiny neúspěšných žáků u maturitní zkoušky 57 %** z celkového počtu zameškaných hodin ve sledovaných školách. Z údajů zjištěných při hospitační činnosti vyplývá, že absence žáků dosáhla při výuce:

- českého jazyka 30 %,
- cizích jazyků 33 %,
- matematiky 32 %.

Omluvená i neomluvená absence souvisí s **nízkou mírou motivace ke vzdělávání**, jež plyne z nižších studijních předpokladů a také z předchozí nedostatečné úrovně dosažených znalostí. V nástavbovém studiu umocňuje nízkou motivaci žáků vysoká poptávka po zaměstnancích bez ohledu na jejich dosažené vzdělání.

Přestože **většina středních škol (64 %) neprovádí žádnou analýzu příčin neúspěšnosti žáků u maturitní zkoušky**, na nízkou motivaci žáků upozornilo 59 % učitelů českého jazyka, cizích jazyků i matematiky (ve vzorku ostatních středních škol, které Česká školní inspekce v rámci inspekční činnosti ve školním roce 2016/2017 navštívila, na nízkou motivaci žáků poukazovalo jen 33 % dotázaných učitelů).

Školy se vysokou mírou absence žáků ve výuce pokoušejí snižovat většinou jen **formálními a zpravidla nefunkčními** (nebo jen částečně funkčními) **opatřeními**, a to zpravidla prostřednictvím školního řádu. Mezi ně patří např. stanovení podílu výuky, který musí žáci absolvovat, aby byli klasifikováni, nebo zvýšení motivace žáků ke vzdělávání na základě individuálních pohovorů. Ani finanční příspěvek žákům některých oborů vzdělání neměl vliv na snížení míry absence.

Školy naopak neprovádějí podrobnou analýzu příčin vysoké absence svých žáků nebo důkladnou kontrolu omlouvání této nepřítomnosti ve vyučování. Navíc podstatná většina rodičů neprojevuje ochotu se školou na zvýšení účasti svých dětí ve výuce jakkoliv spolupracovat.

K omezenému snižování míry absence dochází častěji ve čtyřletých oborech vzdělání, naopak přijatá opatření byla ještě méně účinná u zletilých žáků v nástavbových oborech.

Cíle, formy a metody výuky nejsou optimální

Pedagogové navštívených škol za největší překážku považují omezující výkon učitelské profese, ovšem bez vlastní sebereflexe a posouzení míry invence, kterou do vzdělávání žáků vkládají. Faktem nicméně je, že byla zjištěna **nízká míra odborné kvalifikovanosti pedagogů, nedostatečná míra aprobovanosti výuky v předmětech matematika a cizí jazyk, vysoká míra fluktuace učitelů a zcela nedostatečná**

zpětná vazba od vedení školy. Také další vzdělávání pedagogických pracovníků neodpovídá potřebám většiny hodnocených škol.

Přestože učitelé navštívených SŠ v naprosté většině hospitovaných hodin (94 %) stanovovali vzdělávací cíle a ve většině hospitovaných hodin (90 %) byly tyto cíle stanoveny vzhledem k příslušnému ŠVP vhodně, v 15 % nebyly cíle ve vztahu k předchozím znalostem a schopnostem žáků určeny optimálně. Tato disproporce ukazuje na nedostatky v průběžném ověřování znalostí a dovedností dosažených žáků, případně i na potřebu určitých revizí ŠVP (nikoliv z hlediska vzdělávacího obsahu, ale zejména z hlediska rozvržení učiva a časových dotací) s ohledem na složení žáků příslušných oborů vzdělání. Stanovený vzdělávací cíl se podařilo zcela splnit pouze v necelé čtvrtině hospitovaných hodin. Částečně byl cíl dosažen ve dvou třetinách hodnocených hodin a v desetině vyučovacích hodin nebyl splněn vůbec.

Organizační formy výuky v hospitovaných hodinách byly většinou hodnoceny jako účelně zvolené, a to jak vzhledem ke vzdělávacímu cíli, tak i k obsahu učiva a schopnostem žáků. Pestrost forem práce, která by přispívala k průběžné motivaci žáků, však byla velmi nízká a výrazně dominovala frontální výuka žáků. Zvoleným formám práce odpovídaly i vzdělávací metody. Při hospitacích byla nejčastěji využívanou metodou komunikativní výuka. Naopak

málo byly využívány metody, které jsou považovány za efektivnější. **Pouze v pětině vyučovacích hodin byla výuka ve všech parametrech organizačně a pedagogicky dobře zvládnuta**. Přínos vyučovacích hodin pro žáky byl hodnocen jako vysoký pouze v necelých 13 % sledovaných hodin. Naopak v téměř 18 % hodin byl přínos pro žáky vyhodnocen jako nízký.

Vyhodnocování úspěšnosti žáků je nedostatečné

Pouze v 59 % škol byly výsledky většiny žáků alespoň částečně v souladu s očekávanými výsledky podle vzdělávacích programů. **Nesystematické vyhodnocování úspěšnosti žáků v průběhu a při ukončování studia bylo zjištěno v 85 % sledovaných škol**. Ve 12 % SŠ nebyla úspěšnost žáků v průběhu a při ukončování vzdělávání vyhodnocována vůbec. Jen 9 % škol získávalo informace o pokroku ve vzdělávání žáků na potřebné úrovni. A pouze přibližně v polovině škol výchovný poradce formuloval individuální podpůrná opatření pro žáky ohrožené školní neúspěšností.

To, že mnohé školy dostatečně neřeší nedostatky ve znalostech a dovednostech žáků v průběhu jejich vzdělávací dráhy, dokazuje i fakt, že **podíl žáků v 1. až 3. ročníku hodnocených stupněm „nedostatečný“ byl výrazně nižší než podíl neúspěšných žáků ve společné části maturitní zkoušky ve školním roce 2015/2016** (čistá neúspěšnost ve sledovaných školách dosáhla 49 %).

Na základě zjištěných skutečností Česká školní inspekce doporučuje např. rozšířit způsob přijímání uchazečů o studium **důsledným uplatňováním školní přijímací zkoušky**, která bude dostatečným způsobem ověřovat obecné studijní předpoklady uchazečů o středoškolské vzdělání, systematicky analyzovat pokrok žáků po celou dobu jejich vzdělávání a na všech úrovních a přijímat opatření proti riziku jejich neúspěšnosti v průběhu vzdělávání. Na zjištění je pak třeba **reagovat opatřeními směřujícími i ke změnám oboru vzdělání, které odpovídají schopnostem žáků a jejich motivaci, a to již v průběhu vzdělávání**. Jednotlivým krajům Česká školní inspekce doporučuje mimo jiné **posoudit, průběžně vyhodnocovat a optimalizovat celkovou oborovou strukturu** tak, aby reflektovala poměr mezi vzdělávací nabídkou a poptávkou po ní. Na úrovni MŠMT je pak vhodné **přijmout taková opatření, která přispějí k eliminaci opakovaného neúspěšného vzdělávání, sledovat míru neúspěšnosti škol ve společné části maturitní zkoušky a důsledně využívat řízení o zápisu či výmazu škol a školských zařízení či jednotlivých oborů vzdělání ze školského rejstříku**.